

AURKIBE OROKORRA

HITZAURREA

BINGEN ZUPIRIA GOROSTIDI

Kultura eta Hizkuntza Politika sailburua

7

EUSKARAREN HISTORIA

1.

SARRERA. HIZKUNTZAREN HISTORIAZ

JOAKIN GORROTXATEGI, IVÁN IGARTUA, JOSEBA A. LAKARRA

1. Atarikoa	11
2. Aurrekariak	13
3. <i>Euskararen historiaren</i> egitura	14
4. Zatiketa kronologikoak	16
5. Egiletza	17
6. Helburua	21

2.

EUSKARAREN HISTORIAURREA

JOSEBA A. LAKARRA

1. Sarrera	23
1.1. Hizkuntza aldakortasunaz	23
1.2. Hizkuntzen historiaurrea eta euskararena	26
1.3. Aitzinhizkuntzen natura eta egitekoaz	29
1.4. Ahaidetasun bila	31
1.5. Berreraiketa	34

2. Euskararen ahaidetasunetikiko teoriak	35
2.1. Euskara eta iberiera	36
2.2. Euskara-hamitikoa	43
2.3. Guantxea eta euskara	44
2.4. Euskara-kaukasiera	46
2.5. Metodo konparatuaren ustezko alternatibez	50
2.5.1. <i>Glotokronologia</i>	51
2.5.2. <i>Konparaketa masiboa</i>	55
2.6. Europera zaharra	57
2.7. Uraloaltaiko hedatua	62
2.8. Paleosardinieraz eta euskaraz	65
2.9. Euskara eta indoeuropera	70
2.9.1. <i>Forni (2013)</i>	70
2.9.2. <i>Blevins</i>	72
2.10. Konparaketa eta euskararen iraganaren ezagutza	73
2.10.1. <i>Bongo-bongoa eta euskara</i>	73
2.10.2. <i>Zer ekarri diote erkaketa hauek guztiek euskararen diakroniaren azterketari?</i>	75
3. Historiaurreko euskararen azterketa. I. Aitzineuskara Berantiarraren berreraiketa	79
3.1. [Nahiz Bonapartek]	79
3.2. Martinet herskari zaharrez	82
3.3. Mitxelenaren eredua	85
3.4. Ondoko ikerketak aitzineuskararen herskariez	90
3.5. Hatxe historikoak	92
3.6. [Ia beste edozein familia]	94
4. Historiaurreko euskararen azterketa. II. Aitzineuskara zaharrerantz	97
4.1. Erroaren Forma Kanonikoaz	99
4.2. [Forma kanonikoaren ikerketak]	103
4.3. AEZren fonologiarantz	106
4.3.1. <i>[Ikusiko dugunez]</i>	107
4.3.2. <i>AEZko ozen eta txistukariak</i>	108
4.3.3. <i>[AEZko kontsonante-sailean]</i>	109
4.3.4. <i>Bokalak</i>	111
4.3.5. <i>Hitz-hasierako bokalismoaz</i>	112
4.3.6. <i>[Martinetek AEMrako]</i>	114
4.3.7. <i>Azentua eta erroa</i>	117
4.3.8. <i>Aldaketak Erroaren Forma Kanonikoan</i>	119
4.4. Aitzineuskara Zaharraren Gramatikaz	122

4.4.1. <i>Aurrekariak</i>	122
4.4.2. <i>Morfologiaren fonologizazioaz</i>	123
4.4.3. <i>Gramatikalizazioa eta berreraiketa</i>	125
4.4.4. <i>AEZ: adjektibo-sail irekirik gabeko hizkuntza</i>	129
4.4.5. <i>ISko flexioa</i>	132
4.4.6. <i>Aitzineuskara Zaharreko aditza berreraikiaz</i>	137
4.5. <i>Aitzineuskararen tipologi aldaketaz</i>	165
4.6. <i>Aitzineuskararen lexikoaren azterketarako</i>	172
4.6.1. <i>Oinarrizko zenbait gogoeta</i>	172
4.6.2. <i>Aitzin-aberriaz eta aitzin-kulturaz</i>	174
4.6.3. <i>Maileguen azterketaz</i>	176
4.6.4. <i>Zelta eta euskara</i>	178
4.6.5. <i>Oharra geruzez eta kronologiaz</i>	182
4.6.6. <i>Lexikoa berreraikiaz: I. Mitxelenaren berreraiketa eta haren lan etimologikoaz</i>	184
4.6.7. <i>Lexikoa berreraikiaz: II. Ikerketa berriak etimologian</i>	186
4.6.8. <i>Familia lexikoak</i>	189
4.6.9. <i>Familia lexiko gehiago eta zabalagoak berreraikitze</i>	192
4.6.10. <i>Zenbait alor semantiko</i>	194
4.6.11. <i>Etimologian aitzinatuaz eta berreraiketa sendotuaz</i>	197
5. Dialekto historikoen aurrehistoria: Aitzineuskaratik Euskara Batu Zaharraren hausturantz	199
5.1. <i>Dialektologia diakronikoa 1981 arte</i>	200
5.2. <i>Mitxelena Euskara Batu Zaharraz</i>	203
5.3. <i>Banaketa bitarrak eta besteak</i>	207
5.4. <i>Hautapenak ala berrikuntza-kateak?</i>	209
5.5. <i>Euskara Batu Zaharraren beharraz</i>	212
5.6. <i>Aitzineuskara Modernotik Euskara Batu Zaharrera</i>	214
5.7. <i>Adarreztatze bitarrak: lehendabiziko adabegiaren etenaz</i>	217
5.8. <i>Adarreztatze bitarrak: tarteko adabegiak eta euskalki modernoak</i>	221
5.9. <i>Adarraztatze bitarra, isoglosa zaharraz eta EBZren aitzin-aberria</i>	223
5.10. <i>Eranskina: Hitzatze berankorra euskalduntze berantiarraz eta EBZren ikuspegi berriaz</i>	226
Irakurgai osagarriak	229

3.

EUSKARA ANTZINATEAN

JOAKIN GORROTXATEGI

1. <i>Sarrera historikoa</i>	231
------------------------------	-----

1.1. Atarikoa	231
1.2. Protohistoria	233
1.3. Erromak lurraldea konkistatzea	235
1.4. Goi Inperioa	237
1.5. Behe Inperioa	240
2. Lekukoak	243
2.1. Lekuko zuzenak	243
2.2. Txanponak	246
3. Izen propioak	247
3.1. Akitania	247
3.1.1. <i>Sarrera. Zabalkundea</i>	247
3.1.2. <i>Izenak eta izen oinak</i>	253
3.1.3. <i>Izen eratorpena</i>	259
3.1.4. <i>Fonemak eta grafia</i>	263
3.2. Hispania	269
4. Beste hizkuntzak	273
4.1. Galiako hizkuntzak	273
4.2. Hispaniako hizkuntzak: zeltiberiera eta iberiera	275
4.3. Euskara zaharraren iraupena	276
5. Toponimoak	278
6. Inguruko hizkuntzen eragina	282
6.1. Iberiera eta hizkuntza zeltak	282
6.2. Latina	283
Irakurgai osagarriak	286

4.

EUSKARA ERDI AROAN

PATXI SALABERRI ZARATIEGI

Sarrera historikoa: Konkista islamikotik Behe Erdi Aroko krisialdira arte (VIII.-XIV. mendeak) (JUAN JOSÉ LARREA)	287
Sarrera	295
1. Euskararen muga historikoak, Hegoaldean	296
1.1. Mendebaldeko muga	296
1.2. Arabako muga	298
1.3. Nafarroako muga	302
2. Erdi Aroko hizkuntzaren deskripzioa	309
2.1. Fonetika-fonologia	312
2.1.1 <i>Bokal, diptongo eta hiatoak</i>	312

2.1.2. <i>Yod eta wau-ren karietara</i>	318
2.1.3. <i>Aspirazioa</i>	318
2.1.4. <i>Igurzkariak eta herskariak</i>	324
2.1.5. <i>Txistukariak</i>	329
2.1.6. <i>Sudurkariak</i>	331
2.1.7. <i>Albokoak</i>	334
2.1.8. <i>Dardarkariak</i>	336
2.2. Morfosintaxia	337
2.3. Hiztegia	343
Laburdurak	344
Irakurgai osagarriak	344

5.

EUSKARA ARKAIKOA

CÉLINE MOUNOLE, JOSEBA A. LAKARRA

Sarrera historikoa: 1400-1600 (JUAN JOSÉ LARREA)	345
1. Sarrera	352
1.0. Aitzinekoak	352
1.1. Zergatik 1400-1600	358
1.2. Hizkuntzak Europan	361
1.3. Euskararen mugak eta egoera	363
1.3.1. <i>Euskararen mugak</i>	363
1.3.2. <i>Euskararen egoera</i>	365
1.4. Euskal Herriko beste hizkuntzak	368
1.4.1. <i>Latina</i>	368
1.4.2. <i>Nafar erromantzea</i>	368
1.4.3. <i>Okzitaniera eta gaskoiera</i>	369
1.4.4. <i>Gaztelania</i>	370
1.4.5. <i>Frantsesa</i>	371
2. Corpusa	371
2.1. Corpusaren ezagutzaz	371
2.2. Lekukotasun laburrak	373
2.2.1. <i>[Esaldi bakarreko edo]</i>	373
2.2.2. <i>[Alabaina, zati larri]</i>	374
2.2.3. <i>[Ezin ahantz ditzakegu]</i>	375
2.2.4. <i>[Alde batetik, ikertutako]</i>	375
2.2.5. <i>[Bestalde, Maioraren 2011ko]</i>	376
2.2.6. <i>Eranskina Ibarguen-Cachopin Kronikaz</i>	376
2.3. Errefrau bildumak	377

2.3.1. <i>Garibai</i>	377
2.3.2. <i>Refranes y Sentencias</i>	380
2.3.3. <i>Isastiren errefrauak</i>	385
2.3.4. <i>Zalgizeren errefrauak</i>	386
2.3.5. <i>Belaren errefrauak</i>	387
2.3.6. <i>Oihenarten errefrauak</i>	387
2.4. Poesia idatzia	389
2.4.1. <i>Etxepare</i>	389
2.4.2. <i>Joan Perez Lazarraga</i>	392
2.5. Prosa	396
2.5.1. <i>Leizarraga</i>	396
2.5.2. <i>Betolatzaren Dotrina</i>	409
3. Lekukotasunen azterketa	410
3.1. Grafia	410
3.1.1. <i>Bokalak</i>	411
3.1.2. <i>Herskariak</i>	412
3.1.3. <i>Txistukariak</i>	412
3.1.4. <i>Grafia etimologikoa</i>	414
3.2. Fonologia	414
3.2.1. <i>Bokalak</i>	414
3.2.2. <i>Kontsonanteak</i>	417
3.3. Izenaren morfologia	421
3.3.1. <i>Artikulua</i>	421
3.3.2. <i>Izenordainak</i>	423
3.3.3. <i>Deklinabidea</i>	424
3.4. Aditzaren morfologia	427
3.4.1. <i>Aditz jokatuabeak</i>	427
3.4.2. <i>Aditz jokatuaren paradigmak</i>	429
3.4.3. <i>Denbora, aspektua eta modua</i>	432
3.4.4. <i>Aditzen erregimena</i>	444
3.4.5. <i>Komunztadura arazoak</i>	445
3.5. Sintaxia	446
3.5.1. <i>Hitz-ordena</i>	446
3.5.2. <i>Objektua genitiboan</i>	447
3.5.3. <i>Linschmann-Aresti legea</i>	447
3.5.4. <i>Soziatiboko koordinazio zaharra</i>	448
3.5.5. <i>-ra + laguntzailea</i>	448
3.6. Lexiko arkaikoaz	449
4. Gramatikografia	456

4.1. Hizkuntz ideiak	456
4.2. Hiztegitza: I. Hitz zerrendak	460
4.3. Iburguen-Cachopin kronikako zerrendak eta onomastika	460
4.4. Hiztegitza: II. Landucciren hiztegia	461
5. Ondorio orokorrak	464
Irakurgai osagarriak	468

6.

EUSKARA ZAHAR ETA KLASIKOA

CÉLINE MOUNOLE, RICARDO GÓMEZ-LÓPEZ

Sarrera historikoa: 1600-1745 (XABIER ZABALZA)	469
1. Euskararen mugak eta egoera 1600-1745	474
1.1. Euskararen mugak	474
1.2. Euskararen egoera	475
1.2.1. <i>Euskararen egoera herri erakundeetan</i>	475
1.2.2. <i>Elizaren jarrera: Kontrarreforma katolikoa</i>	477
1.3. Irakaskuntza	479
2. Lekukotasunak	480
3. Lekukotasunen azterketa	490
3.1. Grafia	490
3.1.1. <i>Bokalak</i>	491
3.1.2. <i>Herskariak</i>	492
3.1.3. <i>Txistukariak</i>	493
3.1.4. <i>Grafia etimologikoa</i>	494
3.2. Fonologia	494
3.2.1. <i>Bokalak</i>	494
3.2.2. <i>Kontsonanteak</i>	497
3.3. Izenaren morfologia	500
3.3.1. <i>Artikulua</i>	500
3.3.2. <i>Izenordainak</i>	501
3.3.3. <i>Deklinabidea</i>	501
3.4. Aditza	503
3.4.1. <i>Aditz jokatuabeak</i>	503
3.4.2. <i>Aditz jokatuaren paradigmak</i>	505
3.4.3. <i>Denbora, aspektua eta modua</i>	508
3.4.4. <i>Aditzen erregimena</i>	520
3.5. Sintaxia	521
3.5.1. <i>Hitz-ordena</i>	521
3.5.2. <i>Objektua genitiboan</i>	522

3.5.3. <i>Linschmann-Aresti legea</i>	522
3.6. Lexikoa	523
3.7. Laburbilduz: Euskara Arkaikoa eta Euskara Zaharra bereizteko	524
4. Euskal Herrietako beste hizkuntzak	527
4.1. Bearnesa	528
4.2. Frantsesa	528
4.3. Gaztelania	529
4.4. Latina	529
4.5. Beste hizkuntza batzuekiko harremanak: euskara-islandiera eta euskara-algonkin pidginak	529
5. Hizkuntza-ideiak eta gramatikografia	529
5.1. Euskararen gorazarrea	530
5.2. Hizkuntza irakaskuntzarako eskuliburuak	532
5.3. Gramatikak	535
5.4. Hiztegiak	537
5.5. Gramatika eta hiztegi galduak	539
Irakurgai osagarriak	541

7.

LEHEN EUSKARA MODERNOA

BLANCA URGELL

Sarrera historikoa: 1745-1877 (XABIER ZABALTZA)	543
1. Sarrera	549
2. Euskararen mugak eta egoera	552
2.1. Kanpoko mugak	552
2.1.1. <i>Arabako gainbehera</i>	552
2.1.2. <i>Nafarroako atzerakada</i>	554
2.1.3. <i>Mendebaldeko muga</i>	558
2.1.4. <i>Iparraldeko muga</i>	559
2.2. Barneko mugak	559
2.2.1. <i>Euskararen egoera eta bilakaera Hegoaldean</i>	565
2.2.2. <i>Euskararen egoera eta bilakaera Iparraldean</i>	570
3. Larramendiren itzalpean	573
3.1. Euskararen gramatizazioa	573
3.2. Apologia, gramatika eta hiztegia	575
3.3. Lapurtera klasikoaren tradizioa	580
3.4. Larramendiren itzala Iparraldean	582
4. Lekukotasunak	582
4.1. Lekukotasun zuzenak	583

4.1.1. <i>Hego Euskal Herriko lekukotasunak</i>	583
4.1.2. <i>Ipar Euskal Herriko lekukotasunak</i>	589
4.1.3. <i>Herri-literatura</i>	591
4.1.4. <i>Lekukotasun dialektologikoak</i>	593
4.2. <i>Bigarren mailako lekukotasunak</i>	594
4.2.1. <i>Gramatikak</i>	594
4.2.2. <i>Hiztegiak</i>	595
4.2.3. <i>Erdarazko liburuak</i>	596
4.3. <i>Lekukotasunen nolakoa</i>	597
4.3.1. <i>Gehiago idatzi eta argitaratzea zaildu</i>	597
4.3.2. <i>Dokumentazio asimetrikoa</i>	599
4.3.3. <i>Egileak nolako</i>	600
4.3.4. <i>Lekukotasunak eta hizkuntz mota</i>	601
4.3.5. <i>Idazlanak norentzat: hartzaileak</i>	602
4.3.6. <i>Liburu estimatuenak</i>	603
4.3.7. <i>Aurreko idazlanen berreskuratzea</i>	603
4.3.8. <i>Inprimalekuak</i>	604
4.3.9. <i>Babesleak</i>	605
5. <i>Lekukotasunen azterketa</i>	606
5.1. <i>Grafia</i>	607
5.1.1. <i>Grafia Hegoaldean</i>	607
5.1.2. <i>Idazkera etimologikoa</i>	609
5.1.3. <i>Grafia Iparraldean</i>	610
5.1.4. <i>Bonaparte</i>	612
5.1.5. <i>Azken orduko proposamen bat</i>	613
5.1.6. <i>Azentua</i>	613
5.2. <i>Fonetika-fonologiak</i>	614
5.2.1. <i>Arkaismozaletasuna</i>	614
5.2.2. <i>Berrikuntzak</i>	616
5.2.3. <i>Bokal sudurkariak</i>	617
5.2.4. <i>‘Ozena + txistukaria’ taldeak</i>	617
5.2.5. <i>Bustiduraren adierazpena</i>	618
5.3. <i>Morfologia</i>	618
5.3.1. <i>Hegoaldeko literatur euskalkiak</i>	618
5.3.2. <i>Literatur lapurteraren bilakaera</i>	623
5.4. <i>Sintaxia</i>	626
5.5. <i>Lexikoa</i>	628
5.5.1. <i>Hitz motak</i>	629
5.5.2. <i>Idazleen erabilera</i>	633

5.5.3. <i>Lexikoa finkatzen</i>	636
5.5.4. <i>LEMko ondare lexikoa</i>	637
6. Euskal Herriko beste hizkuntzak	637
6.1. Diglosiaren adierazleak	637
6.2. Itzulpenak eta egokitzapenak	639
7. Hizkuntz ideiak eta euskal ikasketak	639
7.1. Hizkuntz ideiak	640
7.1.1. <i>Euskararen jatorria eta bilakabidea</i>	640
7.1.2. <i>Euskararen nolakoa</i>	641
7.2. Gramatikagintza	643
7.3. Hiztegiagintza	645
7.4. Dialektologia	646
7.4.1. <i>Hastapenak</i>	646
7.4.2. <i>Bonaparteren paradigma aldaketa</i>	647
7.4.3. <i>Aranaren sailkapena</i>	648
7.5. Etimologiagintza	648
8. Literatur euskalkiak	649
8.1. Literatur lapurtera	654
8.2. Literatur gipuzkera	654
8.3. Literatur bizkaiera	655
8.4. Literatur zuberera	656
Irakurgai osagarriak	657

8.

BIGARREN EUSKARA MODERNOA

IÑAKI CAMINO

Sarrera historikoa: 1876-1968 (MIKEL AIZPURU)	659
1. Sarbidea	666
2. Euskararen mugak eta egoera	669
2.1. Bi hizkuntza handiren artean	669
2.2. Galera geografikoa	671
3. Beste hizkuntzak	674
3.1. Frantsesa eta gaztelania gizartean indartuz	674
3.2. Okzitanieraren berri: gaskoia	679
4. Euskal Pizkundearen eragina hizkuntzaren bilakabidean	682
5. Hizkuntza ideiak eta gramatikografia	690
5.1. Hizkuntza ideiak	690
5.1.1. <i>Erregularitasunaren bilakuntza</i>	691

5.1.2. <i>Garbitasunaren bilakuntza</i>	696
5.1.3. <i>Hizkuntzen naturalismoa eta darwinismoa</i>	702
5.2. Gramatikografia	705
5.2.1. <i>Van Eys</i>	705
5.2.2. <i>Uhlenbeck</i>	706
5.2.3. <i>Beste gramatika batzuk</i>	706
6. Euskararen batasunerantz: Euskaltzaindia (1918)	707
6.1. Lehen urratsak	707
6.2. Garbitasuna vs. batasuna	708
7. Lekukotasunak	711
7.1. Lekukotasun nagusienak	711
7.2. Idazleen belaunaldiak	712
7.2.1. <i>Lehen belaunaldia</i>	712
7.2.2. <i>Ondoko belaunaldia</i>	713
7.2.3. <i>Hondarreko belaunaldia</i>	713
7.3. Bertsolariak	713
8. Lekukotasunen hizkuntza-azterketa	714
8.1. Alderdi grafikoa	714
8.2. Alderdi fonikoa	717
8.3. Alderdi morfosintaktikoa	719
8.4. Alderdi lexikoa	721
9. Euskalki modernoen garapena eta egoera	723
9.1. Azterketa eta hipotesi zenbait	724
9.2. Hipotesien ondoko urratsak	726
10. Literatura euskalkiak	727
10.1. Gipuzkera	727
10.2. Lapurtera eta Nafarroa Behereko euskara	729
10.3. Bizkaiera	730
10.4. Zuberera	732
Irakurgai osagarriak	735

9.

EUSKARA GARAIKIDEA. BATASUNAREN BIDE LUZEA

PELLO SALABURU

Sarrera historikoa: 1968-2010 (MIKEL AIZPURU)	737
1. Hizkuntzaren eredu idatzia eta batasuna	746
2. Arantzazuko bilkuraren hasiera	752
3. Arantzazuko bilkura eta Mitxelenaren ekarpena	754

3.1. Ortografia	755
3.2. Hitzen forma	757
3.3. Hitz berriak	757
3.4. Morfologia	758
3.5. Joskera	758
4. Azkeneko ohar batzuk Arantzazuko biltzarraz	759
4.1. Bestelako txostenak	759
4.2. Elkarrizketak	762
5. Arantzazuko adierazpena	763
6. Urte bat geroago	769
7. Bergarako bilkura (1978) egin zen arteko bidea	770
7.1. Batasunaren egarria, ase gabe	770
7.2. Bultzatzaile batzuk	771
7.3. Aditzaren batasuna	773
8. Bergarako batzarra	777
8.1. Mitxelena hitzaldia	778
8.2. Ugalde, Torrealdei, Mendiguren eta Sagarna	779
8.3. Zarate	781
8.4. Iparraldeko euskaltzainak	782
8.5. Eztabaidak eta txostenak	782
8.6. Altuna eta Irigoien	784
8.7. Etxezarreta	786
8.8. Adierazpen ofiziala	787
9. Bergarako erabakien garapena 80ko hamarkadatik aurrera	787
9.1. Erabaki berriak	787
9.2. Gramatika batzordearen eta hiztegi gintza lanen sorrera	788
10. Funtsezko lanak	789
11. Bestelako faktore batzuk	795
11.1. Literatura	795
11.2. Hezkuntza eta Unibertsitatea	796
11.3. Gobernuaren eragina	797
11.4. Gobernuaren apustuaren zergatia	798
11.5. Hizkuntza anitzeko gizartea	799
Irakurgai osagarriak	800
Estekak	800
BIBLIOGRAFIA	801

